

Dominika Izdebska-Długosz

BŁĘDY GRAMATYCZNE
W POLSZCZYŹNIE STUDENTÓW
UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

transfer Польська

interferencja для українців

переклади kontrast językowy

мовний контраст Język polski

tłumaczenia dla Ukraińców

морфологічні помилки

МОВНІ ПОМИЛКИ

błędy składniowe

граматична інтерференція

BŁĘDY GRAMATYCZNE W POLSZCZYŹNIE
STUDENTÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

Biblioteka „LingVariów”
Glottodydaktyka t. 21

Redaktor naukowy serii
Iwona Janowska

DOMINIKA IZDEBSKA-DŁUGOSZ

BŁĘDY GRAMATYCZNE W POLSZCZYŹNIE
STUDENTÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Biblioteka „LingVariów”
Glottodydaktyka t. 21

DOMINIKA IZDEBSKA-DŁUGOSZ

BŁĘDY GRAMATYCZNE W POLSZCZYŹNIE
STUDENTÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

Księgarnia Akademicka
Kraków 2021

Dominika Izdebska-Długosz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📧 <https://orcid.org/0000-0003-1603-8604>
✉ dominika.izdebska-dlugosz@uj.edu.pl

© Copyright by Dominika Izdebska-Długosz, 2021

Recenzent
prof. zw. dr hab. Anna Dąbrowska, UW

Opracowanie redakcyjne
Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-345-5 (druk)
ISBN 978-83-8138-346-2 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381383462>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	11
I. STAN BADAŃ NAD BŁĘDEM JĘZYKOWYM	15
Wstęp	15
1.1. Błąd językowy w świetle lingwistyki	16
1.1.1. Definicje błędu językowego	16
1.1.2. Norma językowa i jej poziomy	20
1.1.3. Podział błędów ze względu na ich stosunek do normy językowej	23
1.1.4. Klasyfikacja błędów językowych	24
1.1.5. Błędy gramatyczne	27
1.1.6. Skodyfikowana norma językowa jako podstawa wyróżnienia błędu językowego	30
1.1.7. Wariantywność normy językowej a błędy	31
1.2. Błąd językowy w aspekcie glottodydaktycznym	32
1.2.1. Zainteresowanie błędem językowym w glottodydaktyce – rys diachroniczny	33
1.2.1.1. Analiza kontrastywna	33
1.2.1.2. Analiza błędów (lapsologia)	36
1.2.1.3. Teoria interjęzyka	41
Podsumowanie	46
1.2.2. Definicje i ewaluacja błędu w glottodydaktyce	47
1.2.2.1. Podejście do błędu językowego w świetle konwencjonalnych metod nauczania	47
1.2.2.2. Podejście komunikacyjne a błąd językowy	50
1.2.2.3. Błąd we współczesnej glottodydaktyce: definicje, oceny, klasyfikacje	54
1.2.2.4. Norma glottodydaktyczna a błąd glottodydaktyczny	61
1.2.2.5. Błąd obcokrajowca a błąd rodzimego użytkownika języka	63
1.2.3. Przyczyny występowania błędów	65
1.2.3.1. Transfer jako źródło błędu językowego	70
1.2.3.2. Interferencja – definicje i klasyfikacje	73
1.2.3.3. Czynniki warunkujące występowanie interferencji	78

1.2.3.4. Lingwistyczne mechanizmy interferencji	83
1.2.3.5. Psychologiczne mechanizmy interferencji.....	85
1.2.3.6. Liczebność błędów interferencyjnych – badania empiryczne.....	86
1.2.4. Polskie badania nad błędami Słowian w polszczyźnie.....	90
Podsumowanie rozdziału I.....	96
II. NAUCZANIE GRAMATYKI JĘZYKA OBCEGO	99
Wstęp	99
2.1. Miejsce, rola i znaczenie gramatyki w nauczaniu języków obcych	99
2.1.1. Gramatyka – definicje	100
2.1.2. Miejsce gramatyki w konwencjonalnych metodach nauczania.....	103
2.1.2.1. Kształtowanie kompetencji lingwistycznej, nauczanie gramatyki i rola poprawności językowej	104
2.1.2.2. Od metody naturalnej do kognitywnej – rola gramatyki języka obcego	107
2.1.2.3. Miejsce gramatyki w podejściu komunikacyjnym.....	114
2.1.2.4. Orientacja postkomunikacyjna a gramatyka języka obcego	117
2.2. Nauczanie gramatyki języka polskiego jako obcego	120
2.2.1. Metody nauczania języka polskiego jako obcego	120
2.2.2. Programy nauczania języka polskiego jako obcego.....	123
2.2.3. Zasady nauczania gramatyki oraz typy ćwiczeń gramatycznych.....	126
2.2.4. Gramatyki pedagogiczne i podręczniki	129
2.3. Specyfika grupy ukraińskojęzycznej a nauczanie gramatyki języka polskiego	131
2.3.1. Dobór metody nauczania	131
2.3.2. Język polski a język ukraiński.....	132
2.3.3. Uwzględnienie języka ojczystego uczniów.....	135
2.3.3.1. Kontrastywność/konfrontatywność (kontrastowanie)	136
2.3.3.2. Konfrontatywne gramatyki pedagogiczne i podręczniki dla Ukraińców	138
2.3.3.3. Interkomprehensja i zintegrowane podejścia do uczenia się języków (FREPA/CARAP).....	143
2.3.3.4. Rola tłumaczenia dydaktycznego	149
2.3.4. Podejście komunikacyjne a nauczanie polszczyzny studentów ukraińskojęzycznych.....	157
Podsumowanie rozdziału II.....	163
III. CHARAKTERYSTYKA BŁĘDÓW GRAMATYCZNYCH POPELNIANYCH PRZEZ UKRAIŃCÓW W JĘZYKU POLSKIM.....	165
Wstęp	165
3.1. Metodologia badań.....	165
3.2. Charakterystyka grupy badawczej	170

3.2.1. Profil społeczny badanych na podstawie wcześniejszych badań	170
3.2.2. Charakterystyka lektoratu języka polskiego jako obcego	172
3.2.3. Wyniki ankiety studenckiej	173
3.3. Błędy fleksyjne	181
3.3.1. Rzeczownik	181
3.3.1.1. Kategoria rodzaju	181
3.3.1.2. Liczebność błędów w rodzaju rzeczowników	192
3.3.1.3. Kategoria liczby	193
3.3.1.4. Kategoria przypadku	194
3.3.1.5. Podsumowanie danych ilościowych – rzeczownik	218
3.3.2. Przymiotnik	220
3.3.2.1. Kategoria rodzaju i liczby	220
3.3.2.2. Kategoria przypadku	224
3.3.2.3. Stopniowanie przymiotników	229
3.3.2.4. Podsumowanie danych ilościowych – przymiotnik	231
3.3.3. Przysłówek	233
3.3.3.1. Stopniowanie przysłówków	234
3.3.3.2. Podsumowanie danych ilościowych – przysłówek	234
3.3.3.3. Mylenie przymiotników i przysłówków	235
3.3.4. Liczebnik	238
3.3.4.1. Błędy rodzaju	238
3.3.4.2. Pozostałe błędy w liczebnikach	239
3.3.4.3. Podsumowanie danych ilościowych – liczebnik	240
3.3.5. Zaimek	240
3.3.5.1. Kategorie rodzaju i liczby	240
3.3.5.2. Formy ortotoniczne i enklityczne zaimków	246
3.3.5.3. Podsumowanie danych ilościowych – zaimek	256
3.3.6. Czasownik	257
3.3.6.1. Bezokolicznik	257
3.3.6.2. Koniugacja	258
3.3.6.3. Kategoria osoby i liczby w formach czasu teraźniejszego	262
3.3.6.4. Formy czasu przeszłego	263
3.3.6.5. Formy czasu przyszłego	270
3.3.6.6. Aspekt	272
3.3.6.7. Aspekt gerundiów	276
3.3.6.8. Tryb warunkowy	278
3.3.6.9. Tryb rozkazujący	282
3.3.6.10. Imiesłowy	283
3.3.6.11. Podsumowanie danych ilościowych – imiesłowy	286
3.3.6.12. Strona zwrotna	287
3.3.7. Podsumowanie danych ilościowych – błędy fleksyjne	292
3.3.7.1. Fleksja werbalna	293

3.3.7.2. Fleksja imienna	296
3.3.7.3. Liczebność interferencyjnych błędów fleksyjnych	296
3.4. Błędy składniowe	297
3.4.1. Błędy w składniowej grupie głównej	298
3.4.1.1. Orzeczenie imienne	298
3.4.1.2. Podmiot konotowany a podmiot zaimkowy	308
3.4.1.3. Podmiot szeregowy	309
3.4.1.4. Błąd braku podmiotu	311
3.4.1.5. Akomodacja składniowa w grupie głównej	313
3.4.1.5.1. Naruszenie zgodności pod względem liczby	313
3.4.1.5.2. Naruszenie zgodności pod względem osoby	318
3.4.1.5.3. Naruszenie zgodności pod względem rodzaju	320
3.4.1.5.4. Podsumowanie danych ilościowych – akomodacja w grupie głównej	321
3.4.1.6. Podsumowanie danych ilościowych – błędy w grupie głównej	322
3.4.2. Akomodacja składniowa w związkach pobocznych	323
3.4.2.1. Błędy rekcji czasowników	323
3.4.2.1.1. Błędna rekcja dopełnienia bliższego	323
3.4.2.1.2. Błędy w konstrukcjach zaprzeczonych	325
3.4.2.1.3. Błędny przypadek dopełnienia bezprzyimkowego	327
3.4.2.1.4. Błędne dopełnienie przyimkowe	330
3.4.2.1.5. Dopełnienie bezprzyimkowe zamiast przyimkowego	335
3.4.2.1.6. Dopełnienie przyimkowe zamiast bezprzyimkowego	338
3.4.2.1.7. Podsumowanie danych ilościowych – rekcja czasownika	341
3.4.2.2. Błędy rekcji rzeczowników	342
3.4.2.3. Błędy rekcji gerundiów	344
3.4.2.4. Błędy rekcji przymiotników	344
3.4.2.5. Błędy rekcji przysłówków i zaimków	346
3.4.2.6. Błędy rekcji przyimków	347
3.4.2.7. Podsumowanie danych ilościowych – błędy rekcji	348
3.4.2.8. Naruszenia zgodności przydawki z wyrazem określanym	349
3.4.3. Błędy w członach nieakomodowanych	351
3.4.3.1. Nieprawidłowy przyimek	351
3.4.3.2. Nieprawidłowe wyrażenie przyimkowe	355
3.4.3.3. Pozostałe błędy w wyrażeniach przyimkowych	360
3.4.4. Składnia liczebników	361
3.4.5. Nadużywanie konstrukcji bezokolicznikowych	362
3.4.6. Nadużywanie gerundiów	365
3.4.7. Konstrukcje bierne	367
3.4.8. Konstrukcje nieosobowe	368
3.4.9. Błędy w zdaniach warunkowych	369
3.4.10. Błędy w zdaniach podrzędnych z <i>żeby</i>	371

3.4.11. Nieprawidłowy dobór spójnika	373
3.4.12. Szyk wyrazów w zdaniu.....	378
3.4.12.1. Naruszenie porządku podmiot – orzeczenie – dopełnienie.....	378
3.4.12.2. Szyk przydawek	379
3.4.12.3. Szyk modulantów.....	380
3.4.12.4. Szyk enklityk	381
3.4.12.5. Szyk zaimka względnego <i>który</i> w zdaniu podrzędnym.....	383
3.4.12.6. Podsumowanie danych ilościowych – błędy szyku	384
3.4.13. Kalki składniowe.....	384
3.4.14. Brak niektórych części zdania.....	387
3.4.15. Redundancje, powtórzenia	389
3.4.16. Podsumowanie danych ilościowych – błędy składniowe.....	389
3.4.17. Liczebność interferencyjnych błędów składniowych	390
Podsumowanie rozdziału III	391
IV. KONFRONTATYWNOŚĆ, DRYL, TLUMACZENIE – PROPOZYCJE ĆWICZEŃ GRAMATYCZNYCH.....	395
ZAKOŃCZENIE.....	405
ANEKS.....	409
SPIS TABEL, DIAGRAMÓW I RYSUNKÓW	419
BIBLIOGRAFIA.....	423
STRESZCZENIE	451
SUMMARY	455
РЕЗЮМЕ	459
РЕЗЮМЕ	463
INDEKS NAZWISK.....	467

WPROWADZENIE

Niniejsza rozprawa wpisuje się tematycznie w subdyscyplinę glottodydaktyki – glottodydaktykę porównawczą, a w niej w lapsologię polonistyczną – dział zajmujący się błędami obcokrajowców w polszczyźnie jako zjawiskiem dydaktycznie relewantnym. Praca dotyczy nauczania języka polskiego jako obcego w grupach jednorodnych pod względem języka ojczystego – ukraińskojęzycznych.

Na podstawie praktyki lektorskiej zauważono, iż nauczanie homogenicznych grup ukraińskojęzycznych w podejściu komunikacyjnym nie pozwala na rozwiązywanie specyficznych problemów językowych w polszczyźnie osób z pierwszym językiem ukraińskim. Jednym z nich jest występowanie licznych błędów gramatycznych przy wysokim poziomie sprawności receptywnych oraz ogólnej komunikatywności. Wiele z popełnianych błędów ma podłoże interferencyjne. Transfer negatywny działa w przypadku pary języków spokrewnionych i zbliżonych: polskiego i ukraińskiego bardzo mocno. Jednym zatem z najistotniejszych czynników odpowiadających za wysoką liczebność błędów gramatycznych jest prymarny system językowy omawianych grup. Nie jest to bynajmniej nowe spostrzeżenie – w glottodydaktyce polonistycznej co najmniej od 30 lat podnosi się konieczność uwzględnienia w nauczaniu JPJO języka pierwszego Słowian. Tym bardziej zaskakiwać może fakt, iż do tej pory nie stworzono metodyki szczegółowej nauczania polszczyzny w środowisku ukraińskojęzycznym i nadal praktykuje się najczęściej dydaktykę języka polskiego w podejściu komunikacyjnym.

Uznano, że szczegółowe określenie liczebności i jakości popełnianych przez studentów z Ukrainy błędów umożliwi organizowanie celowanych w ich potrzeby językowe kursów JPJO.

W pracy dokonano analizy błędów gramatycznych popełnianych w języku polskim przez studentów z Ukrainy, wyekscerpowanych z ich prac pisemnych. Szczegółowy opis i objaśnienie błędów jest materiałem, który może i powinien być wykorzystany przy organizowaniu kursów JPJO dla dorosłych uczniów ukraińskojęzycznych oraz wszelkiego rodzaju pomocy metodycznych, w tym także podręczników. Może stanowić istotny wkład w tworzenie szczegółowej metodyki nauczania JPJO Ukraińców.

Rozdział I rozprawy poświęcony jest metodologii badań własnych. W rozdziałach II i III przeanalizowano literaturę przedmiotu pod kątem zagadnień tytułowych: zjawiska błędu językowego oraz (nauczania) gramatyki języka obcego.

Błąd językowy w rozdziale II rozpatrzono na dwóch komplementarnych płaszczyznach: jako zjawiska obecnego w polskim językoznawstwie normatywnym i kulturze języka polskiego (błąd rodzimego użytkownika języka) oraz jako przedmiot światowych badań glottodydaktycznych (błąd obcokrajowca w języku obcym). Starano się wykazać, iż lapsologia polonistyczna nie może się obejść w opisie błędów językowych bez narzędzi lingwistycznych, analizując zaś błędy popełniane przez obcokrajowców, nie można nie skorzystać z metod opisu oraz interpretacji wypracowanych przez psycholingwistykę i glottodydaktykę.

Rozdział III dotyczy nauczania gramatyki języka obcego: sposobów i technik dydaktyki gramatyki, obecności komponentu kształtowania kompetencji lingwistycznej uczącego się w świetle dawnych metod nauczania oraz współczesnego metodycznego podejścia eklektycznego w NJO. W rozdziale tym przedstawiono także specyfikę grup ukraińskojęzycznych i ich szczególne potrzeby językowe w polszczyźnie, a także ustalenia wypracowane przez specjalistów w zakresie nauczania studentów polskich ze Wschodu, którzy trzy dekady temu akcentowali konieczność odmiennego nauczania JPJO tych grup odbiorców. Wnioski przedstawione na podstawie tych rozważań w rozdziale III, dotyczące modyfikacji podejścia komunikacyjnego w nauczaniu JPJO Ukraińców, zostają ostatecznie potwierdzone poprzez analizę błędów dokonaną w rozdziale IV.

Rozdział IV, w którym przedstawiono badania własne, ma budowę trójdzielną. Pierwsza jego część dotyczy charakterystyki grup studentów z Ukrainy, z których prac wyekscerpowano błędy gramatyczne składające się na autorski korpus błędów. Druga część przedstawia analizę błędów fleksyjnych, trzecia zaś – składniowych.

Dokonano zarówno analizy jakościowej, jak i ilościowej wyekscerpowanych błędów. Opisowi lingwistycznemu błędów, ocenie glottodydaktycznej i wskazaniu na ich psycholingwistyczne źródła towarzyszą liczne podliczenia i ujęcia tabelaryczne. Prace o charakterze lapsologicznym nie zawierają z reguły danych ilościowych na temat błędów, zatem ich obecność w niniejszej rozprawie jest tym elementem, który ją – na tle podobnych – wyróżnia. Zdobycie informacji na temat liczebności różnych grup błędów było możliwe tylko dzięki zamieszczeniu całego korpusu błędów, a nie jedynie reprezentatywnych przykładów, stąd dosyć duża objętość pracy.

Zgodnie z trzema zadaniami lapsologii glottodydaktycznej, wyróżnionymi przez Franciszka Gruczę, którymi są: analiza błędów językowych, ich ewaluacja, profilaktyka i terapia błędów, w pracy nie mogło także zabraknąć wniosków aplikacyjnych, wskazujących na praktyczne zastosowanie w glottodydaktyce polonistycznej dokonanych analiz teoretycznych i empirycznych. Zamieszczono je w rozdziale V, który zawiera krótką prezentację autorskiej publikacji powstałej w czasie prowadzenia

omawianych w pracy badań nad błędami. *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)* (2017) to książka napisana na podstawie autorskich analiz lapsologicznych, celująca w najczęstsze błędy studentów ukraińskojęzycznych, realizująca postulat obecności w nauczaniu polskiej gramatyki kontrastywności, tłumaczenia dydaktycznego i intensywnego drylu gramatycznego.

Rozprawę kończy Aneks, w którym umieszczono przykładowe prace pisemne każdego typu.

Pragnę wyrazić głęboką wdzięczność wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki.

Jako pierwszym dziękuję wszystkim moim Studentom z Ukrainy, w tym także uczestnikom moich badań. Dzięki Państwu nauczyłam się najwięcej, a książka ta jest efektem naszej wieloletniej znakomitej współpracy.

Książka ta nie mogłaby się ukazać, gdyby nie wsparcie okazane mi przez wiele osób spotkanych na mojej drodze naukowej w różnych jej momentach. Dziękuję Panu Profesorowi Andrzejowi Pisowiczowi za życzliwość, przyjaźń i wiarę we mnie. Pani Profesor Ewie Dźwierżyńskiej dziękuję za opiekę naukową i wieloletnią serdeczną pomoc. Recenzentom w przewodzie doktorskim – Pani Profesor Krystynie Janaszek oraz Panu Profesorowi Wiesławowi Stefańczykowi dziękuję za życzliwe przyjęcie tej pracy i wyrażenie o niej cennych opinii, które pozwoliły ją ulepszyć.

Praca ta nie mogłaby zostać opublikowana bez wsparcia finansowego, za które jestem głęboko wdzięczna Pani Profesor Iwonie Janowskiej – kierownikowi Katedry Języka Polskiego jako Obcego UJ.

Oddzielne podziękowania kieruję do Pani Profesor Anny Dąbrowskiej – za wnikliwą i życzliwą recenzję oraz wszystkie uwagi, dzięki którym książka ta uzyskała swój ostateczny kształt.

Wyrazy wdzięczności za nieustanne kibicowanie mi należą się także moim Najbliższym – mężowi Piotrowi, córce Jadzi oraz mamie.

Dominika Izdebska-Długosz
Rzeszów, 26.12.2020

Książka przedstawia dokładną, staranną i kompetentną analizę trudności gramatycznych, na jakie napotykają Ukraińcy uczący się języka polskiego. Powinna stanowić obowiązkową lekturę dla przyszłych i czynnych lektorów, wskazuje bowiem na konieczność nauczania gramatyki i pokazuje, jak to skutecznie robić.

Pod koniec książki Dominika Izdebska-Długosz stawia nowy cel badawczy – analizę i opis interjęzyka polsko-ukraińskiego. [...] Nadzieja wyrażona w *Zakończeniu*, że książka pomoże w kształtowaniu nowoczesnej metodyki nauczania JPJO w grupach ukraińskojęzycznych, na pewno zostanie spełniona, o czym jestem głęboko przekonana. Cieszę się, że w środowisku glottodydaktyków polonistycznych powstała tak dobra i potrzebna praca.

Z recenzji prof. Anny Dąbrowskiej

Dr Dominika Izdebska-Długosz – asystent w Instytucie Glottodydaktyki Polonistycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jako lektorka języka polskiego jako obcego pracowała w środowisku polonijnym w Armenii, w prywatnych szkołach językowych w Krakowie oraz w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Od roku 2018 związana z Uniwersytetem Jagiellońskim. Prowadzi wykłady z metodologii badań glottodydaktycznych oraz teorii języka na studiach magisterskich. Uczy gramatyki kontrastywnej grupy wschodniosłowiańskiej.

Autorka monografii pedeutologicznej, wielu artykułów z dziedziny glottodydaktyki i socjologii migracji oraz podręcznika *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1-B1)* (2017). Członkini Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego oraz Stowarzyszenia „Bristol” Polskich i Zagranicznych Nauczycieli Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego.